

Анна Г. БОДРОВА*
Санктпетербуршки државни универзитет
Филолошки факултет, катедра за славистику
Санкт Петербург

Оригинални научни рад
Примљен: 20. 11. 2022.
Прихваћен: 22. 2. 2023.

ТУЋЕ ТЕЛО – БОЛЕСНО ТЕЛО У СРПСКИМ ПУТОПИСИМА ПРВЕ ПОЛОВИНЕ 20. ВЕКА**

Тема болести се често појављује у путописима, жанру који карактерише сусрет, а понекад и сукоб *Ја* (*Свога*) са *Другим* (односно *Туђим*). Опасности, укључујући различите болести, вребају путнике који одлазе у туђе далеке земље. Чланак је посвећен феномену болести у путописима српских аутора Јелене Димитријевић (1862–1945), Исидоре Секулић (1877–1958), Растка Петровића (1898–1949) и других. У фокусу истраживања јесте мотив разних болести, као што су физичке тегобе, од којих писци пате на путу, и болести локалног становништва, са којим путници комуницирају. Реч је не само о физичким, него и психичким болестима. Сусрет са *Другим/Туђим* изазива страх. *Други* постаје позадина за пројекцију сопствених страхова. Према Јулији Кристевој *Туђи* је скривено лице нашег идентитета. Архаични *Ја* избацује свако незадовољство собом, све страхове и агресије. Пројектовањем болести на лик *Туђега* аутори се ослобађају сопственог страха од болести и труде се да смање опасност не само болести, него и смрти.

Кључне речи: болест, егзотичност, путопис, српска књижевност, Јелена Димитријевић, Растко Петровић, Исидора Секулић, Ја (Свој) и Други (Туђи).

Размишљања о болестима можемо да сретнемо у различитим путописима, јер опасности, укључујући различите болести, вребају путнике који одлазе у туђе далеке земље. Рад се бави феноменом болести који је присутан у путописима српских аутора: Јелене Димитријевић (1862–1945), Исидоре Секулић (1877–1958), Растка Петровића (1898–1949). У истраживању су коришћене методе феноменологије, имагологије, постколонијалне и родне студије. Главно питање јесте како се лик етничког странца повезује са фе-

---

* bodrann@gmail.com

** Чланак је настао у оквиру научног пројекта „Мобилност у делима југословенских списатељица прве половине 20. века” уз подршку Фондације Александер фон Хумболдт.

номеном болести и који су темељи такве везе. Најновија истраживања из хуманистичких наука, која се односе на медијску представу о повезаности етничке „страности”/„туђости” и болести, сведоче о актуелности предмета истраживања, који се бави феноменом пандемије/короне и њеним културним и друштвеним ефектима¹.

За путовање је веома важна дихотомија *Ја (Свој) – Други/Туђи*, у путопису постоји „осцилација између туђег и свога” (Ете 2001: 39). С једне стране, током путовања аутор своју пажњу усмерава на *Друге/Туђе* народе и културе, које се могу назвати «инородними для воспринимающего национального сознания» „странима за националну свест, која перципира...” (Папилова 2013: 1). С друге стране, при сагледавању, перципирању *Туђег* писац путописа се неминовно окреће *Своме*, сопственом идентитету. Концепт *Свој – Други/Туђи*, на коме се гради дијалогска филозофија (Мартин Бубер, Габријел Марсел, Михаил М. Бахтин, Емануел Левинас), подразумева перцепцију културално *Свога* на позадини *Туђег*, а истовремено и културално *Туђег* на позадини *Свога*. Према немачком научнику Отмару Етеу, „књижевност путовања покреће устаљену перцепцију како ’туђег’ тако и ’свога’” (Ете 2001: 47).

Тема болести се често појављује у путописима, жанру који карактерише сусрет, а понекад и сукоб *Ја (Свога)* са *Другим* (односно *Туђим*). Постоје два аспекта у путописима која треба обрадити. Прво, то је спољашни поглед на *Другог/Туђег*, који путници користе за успостављање контакта. На пример, често се приказују болести од којих пати локално становништво, са којим путници комуницирају. Реч није само о физичким, него и психичким болестима. Друго, постоји поглед унутра, у себе, у сопствено тело. На пример, у путописима пише се о физичким тегобама од којих аутори пате на путу.

Путовања српских аутора о којима ће бити речи, као и место њихових путописа у канону српске књижевности, варирају.

Растко Петровић (1898–1949) је познати прозни писац и песник у Србији. Био је значајан аутор српске књижевне авангарде међуратног периода и сматра се једним од првих српских надреалиста. Поред тога, као што је познато, Петровић је радио као сликар. Његов рад је опширно обрађен у српским истраживањима². Недавно је на руски језик Василиј Соколов превео два његова позната романа: *Бурлеска господина Перуна, Бога грома* (1921) и *Људи говоре* (1931) (Петровић 2019). Петровић је дуго радио као дипломата и био је страствени путник. Године 1930. објавио је свој путопис *Африка*.

Стваралаштво Исидоре Секулић (1877–1958) је познато у Србији: њена дела се поново издају, истражују се у научним чланцима и монографијама. Секулић је рођена у Војводини и имала је за жену тог времена одлично образовање (студирала је у Будимпешти, докторирала филозофију у Берлину

¹ Види нпр. чланак Ирине Градинари и Игора Чубарова „Медиагенеалогия заражения: сифилис – СПИД – ковид» /„Медијска генеологија инфекције: сифилис – СИДА – КОВИД” (Градинари, Чубаров 2021) Најцитиранија студија у овој области остаје есеј *Болест као метафора* Сузан Сонтаг из 1978: (Сонтаг 2016).

У свом есеју *Вариола вера* хрватски аутор Зоран Ферих бави се и страхом од странаца, који су опасни и могу заразити локално становништво (Ферих 2003: 10–12).

² Види нпр.: <https://www.rastko.rs/knjizevnost/umetnicka/rpetrovic/studije/zbornik2003/mpantic.html>

1922. године). Као и многе друге образоване жене почетком 20. века, радила је као учитељица у школи. Секулић је говорила седам страних језика, добро познавала европске књижевности, преводила са енглеског, немачког, руског и других језика (Ралф Волдо Емерсон, Едгар Алан По, Оскар Вајлд, Јохан Волфганг Гете, Готфрид Келер, Фјодор М. Достојевски и др.). Секулић је била прва жена која је постала члан Академије, била је и прва председница Савеза књижевника Србије, оснивач и почасни председник Српског ПЕН клуба. Сматра се првом професионалном књижевницом у Србији. Књижевном стваралаштву окренула се у својим тридесетим годинама. Њен рад се обично везује за феномен књижевног модернизма. Прво велико ауторкино дело *Сапутници* објављено је 1913. Овде је први пут употребила технику тока свести. Овај текст је дуго времена остао несхваћен код савременика. Секулић је касније написала збирку приповедака *Кроника паланачког гробља* (1940), роман *Ђакон Богородичине цркве* (1920), бројне есеје и критичарске радове (*Белешке*, 1941, *Аналитички тренуци и теме*, 1941) и друга дела. Српска ауторка је сматрала да људи морају много да путују да би проширили видике. Када је имала девет година, посетила је Истанбул. Касније је путовала у Француску, Немачку, Енглеску, Норвешку, Русију, Алжир и друге земље. Секулић је одпутовала у Норвешку године 1913., када је у Србији „национализам бујао” (цитирам Секулић), „да неким вођама нисмо ни ми били довољно национални, Шта ће та жена у Скандинавији! То је ненационално!..” (Секулић 1961: 199). Године 1914. је објавила *Писма из Норвешке*, која спадају међу најлепше примере српске путописне књижевности и заузимају почасно место у српском књижевном канону (Бодрова 2014: 40–44).

Другачија је ситуација са канонизацијом путописа српске ауторке Јелене Димитријевић (1862–1945). Тек у последње време истраживачи се све више обраћају њеном делу (нпр. Светлана Слапшак, Магдалена Кох и други). У Нишу је 2004. године одржана конференција о њеном животу и раду. Намера истраживача је очигледна, то је реинтерпретација лика Јелене Димитријевић и места њених дела у националном канону, што подстиче даље истраживање њених списа. Истраживачица Ана Стјеља (Стјеља 2012) истиче да Јеленина биографија има недоумице, понекад биографски извори чак и противрече. Познато је да је књижевница и песникиња Јелена Димитријевић рођена у имућној породици у граду Крушевцу у Кнежевини Србији. Од детињства је била страствена читатељка, али је због повреде ока са једанаест година морала да одустане од плана да настави школовање на Вишој женској школи у Београду. Лекари су јој саветовали да сачува очи и да не чита и не пише како би избегла потпуно слепило, али Димитријевић ипак није одустала и читала је у тајности. Након што се удала за официра са деветнаест година, њен живот се променио: муж је подстакао Јеленину страст за књигама, много су путовали. Пар је у Нишу живео седамнаест година, након чега су се преселили у Београд, где је Јелена остала до краја живота, па још и даље много путовала. Јелена Димитријевић је за време Балканских ратова радила као болничарка у београдској болници (1912–1913). Први светски рат је донео катастрофу у списатељичином животу: 1915. њен муж је погинуо. Димитријевић је књи-

жевну каријеру започела као песникиња. Критичари су је поредили са Сапфом, са азербејџанским песником Мирзом Шафијем Вазеом, али најчешће са српским аутором Јованом Илићем, јер се као и он много бавила темом Оријента (Пековић 1986: 3).

Јелена Димитријевић је много путовала, посебно у поређењу са женама-савременицима. После неких путовања настали су и путописи, који имају значајну улогу у њеном стваралаштву: *Писма из Солуна*, 1918, *Писма из Индије* (1928), *Седам мора и три океана* (1940), *Нови свет или у Америци годињу дана*, 1934. итд. (Бодрова 2017).

У Русији су дела сва три аутора о којима се овде говори и даље мало позната, врло мали број њихових списа је преведен на руски, а највише пажње посвећује се Растку Петровићу. Занимљива је и чињеница да је роман Јелене Димитријевић (*Нове*, 1912) превео на руски чувени преводилац Борис Јархо, а објављен је под насловом *Новые женщины (Нове жене)* 1928. (Димитриевич 1928).

У овом чланку бавимо се само једним аспектом дела три горе поменутих аутора, који иначе истраживачима књижевности и данас нуде много занимљиве грађе за анализу.

Значајно је да је физички аспект (такозвана корпоралност), укључујући и болест, мање-више присутан у свим горе поменутим путописним текстовима. Реч је о различитим болестима, укључујући и менталне болести.

Посебно је вредно поменути морску болест – ретко који путник може је избећи. Јелена Димитријевић у путопису *Седам мора и три океана* пише о морској болести од које пате путници на путу од Ђенове до Александрије. Растко Петровић тематизује овај проблем кад описује свој повратак из Африке.

Често путници морају превазићи страх од инфекције, например колере. Тако у путопису Растка Петровића наилазимо на овај мотив, његова жељ побеђује све страхове и путник се усуђује да пије воду, која је вероватно пуна бацила. Чини се као да Петровић жели да уплаши читаоце егзотичним болестима. Он детаљно описује симптоме и спољашње знакове болести.

Петровић, који је пропутовао Африку, посебну пажњу посвећује тропским болестима, такође губи и сифилису. У путопису наратор мора да направи избор – или ће кренути туристичким рутама, којима се путује са досадним комфором, или ће прихватити понуду једног Европљанина, који дуго живи у Африци, да путује у дубине континента. Наратор је свестан да му друга опција омогућава да боље упозна живот на селу, али мора и нешто да жртвује – да заборави на удобност и изложи се ризику да се разболи. Одмах након одлуке да се крене опаснијим путем, у тексту се говори о страшним болестима. Тако Петровић и његов нови сапутник посећују село Тафире, где први пут види губавце: „Губа! Мислио сам: ’Ево ја живим усред губаваца!’ и то ме страшно импресионира. Ретко сам се кад тако уплашио” (Петровић 2009: 62). У другом поглављу Петровић описује посету другом селу са болесницима: „Много жена са ранама венеричних болести, што свеже зелено лишће између ногу не може да скрије; много људи губавих” (Петровић 2009: 89).

Ако је раније Петровић само са ентузијазмом, а понекад и са жељом, гледао прелепа тела афричких жена и мушкараца, детаљно их описивао (често се, например, дивео плесовима), ризик од заразе чини препознавање *туђих* тела смелијим, а самим тим пожељнијим и вреднијим. Када се Растко Петровић вратио у Марсеј из Дакара, писао је да му је хладно, да је уморан и можда болестан, али у исто време испуњен „новим животом” (Петровић 2009: 128). У овом случају болест је и знак учешћа у свету *Туђе* и припадности њему.

У својим путописима Јелена Димитријевић идеализује многе земље које је посетила, очигледна је намера да се покаже само „добро”, позитивно. На пример, ништа не пише о епидемији у Индији, коју је посетила 1927. Али описује како је упознала болесног песника Тагора. Димитријевић веома цени што је Тагор прима упркос својој болести. Међутим, Димитријевић се бави другим проблемом, исто тако повезаним са корпоралношћу. Након посете харемима у Египту и Турској, разбија стереотип о здравој оријенталној лепотици. У својим текстовима она детаљно описује свакодневни живот Туркиња и Египћанки које живе у харемима. Изолација, повучен начин живота изазивају њихово рано старење и доводи до туберкулозе.

Исидора Секулић, која у својим *Писмима из Норвешке* са великим симпатијама описује Норвежане, извештава о учесталости нервних болести међу њима. Она види оштру климу као узрок сталног нервног стреса који доживљавају становници Норвешке. Са тачке гледишта ауторке још увек постоји један проблем у Норвешкој почетком 20. века – изолованост, самоћа. Секулић је упознала неке лекаре који су јој причали о специфичностима норвешког живота. Тако би сурови природни услови понекад били узрок ране смрти. Понекад човек не може на време да добије медицинску помоћ. На пример, рођаци оболеле особе не могу да дођу до лекара који живи далеко од њих. Изолација такође постаје узрок менталних поремећаја.

Секулић прича о двојици лекара. Први – доктор Берг – обавља своју дужност са великом радошћу (норвешки лекари по закону морају да раде на високом северу од три до четири године дана), иако живи одвојен од света, јер служи у срезу, окруженом са једне стране Северним леденим океаном, са друге – леденим планинским ланцем. Доктор признаје да је „један од оних људи који имају позив за самоћу. Прави Норвежанин” (Секулић 1961: 308), али не може свако да издржи такву самоћу. Његов претходник, доктор Свенс, човек „меке, бојаљливе душе” (Секулић 1961: 310), није се могао навикнути на такав начин живота и био је сломљен. Свенс је имао само тридесет две године, али према речима доктора Берга, био је „згурен, остарео, оседео, онемео” (Секулић 1961: 310). Бергов претходник је тврдио да „у самоћи има нека туга која исисава све, па и радну снагу” (Секулић 1961: 210).

Секулић очигледно симпатизира љубитеље самоће и на примеру двојице доктора размишља о парадоксу самоће са којим се суочава сваки норвешки сељак: „...сваки Норвежанин се савија и крши у бежању из самоће и бежању опет у самоћу. Неки беже из самоће чак у Америку. Тако убрзо стекну искуство да је сушта истина Ничеова реч: На крају самоће одмах почиње чаршија” (Секулић 1961: 306). Реч је о одломку који цитира Секулић из по-

главља *О мишицама у чаршији* из дела *Тако је говорио Заратустра* Фридриха Ничеа: „Где самоћа престаје ту почиње чаршија (Wo die Einsamkeit aufhört, da beginnt der Markt)”³.

Према мишљењу Исидоре Секулић, усамљеност неке Норвежане излуђује, а за друге постаје извор интелектуалног развоја или креативности. То значи да је у неким случајевима реч о плодном лудилу, које је, како пише Секулић, остварило Ибсеново дело. Значајно је да је овај култ самоће и храбрости веома близак самој ауторки, одговара њеном „северњачком” креду: *Рад, сиромаштво, ћутање* (Секулић 1961: 148).

Постаје јасно да иза *Другог* стоји сопствено *Ја/Своје*. Исидора Секулић своје сродне душе налази у Норвежанима, Јелена Димитријевић саосећа са *Туђима* (нпр. са становницима Индије који се боре против колонизатора, као и са Младотурцима који се боре за слободу жена). Сусрет са *Другим/Туђим* код Растка Петровића изазива интересовање, али и страх. Тако се Петровић боји губе и плаши читаоце другим егзотичним болестима. Приказане болести *Туђих* карактеришу саме ауторе умногоме као представнике беле расе са стереотипном перцепцијом других раса, као носиоце одређених дискурса свог времена. Симптоматично је, на пример, Петровићево одбијање мешовитих бракова и пре свега мулатске деце из таквих бракова.

Други постаје позадина за пројекцију сопствених страхова. Према Јулији Кристевеј *Туђи* је скривено лице нашег идентитета. Кристева сматра: „када бежимо или се боримо са туђим, боримо се против свог несвесног – овог ’несопственог’ нашег немогућег ’свога’” (Кристева 1990: 208–209). Архаични *Ја* избацује свако незадовољство собом, све страхове и агресије.

У неким случајевима се на *Туђега* пројектују не само страхови, већ и други ставови аутора према животу или вредностима. Тако се за Секулић може рећи да се с једне стране плаши самоће, а са друге стреми томе. Она такве вредности и расположења пројектује на Норвежане. Растко Петровић такође има амбивалентан однос према *Другом*, према његовим болестима. С једне стране, не може да се отресе страха од инфекције, са друге стране, не избегава контакт са болеснима и диви се сензуалности Африканаца. Сусрет са *Другим* постаје за њега извор инспирације са укусом страха од смрти. Поставља се питање какав се страх манифестује код Јелене Димитријевић. У свом путопису она се осврће на феномен жена које путују – чак и у 20. веку многи би је на Балкану осудили да путује без пратње. С друге стране, не разуме како се неко може затворити и живети у харему – према њеном мишљењу изоловани начин живота изазива болести.

Пројектовањем болести на лик *Туђега* аутори се ослобађају сопственог страха од болести и труде се да смање опасност не само болести, него и смрти. Уочавају се извесне паралеле са поступком који Елизабет Бронфен у култури означава као везу смрти и женствености: кроз топос женског *лепог леша* људски страх од смрти своди се на слику *Другог*, и тиме се барем дели-

³ „Flicke, mein Freund, in deine Einsamkeit! (...) Wo die Einsamkeit aufhört, da beginnt der Markt; und wo der Markt beginnt, da beginnt auch der Lärm der großen Schauspieler und das Geschwirr der giftigen Fliegen” (Ниче 1883: 69).

мично и превазилази. То важи такође за везу између етнички *Туђег* и болести: страх од болести се тако отуђује и „уacroћује”.

У закључку вреди нагласити да путовања тематизирају не само болест, већ и лечење. Често путници крећу на путовање да би своје проблеме оставили у прошлости. Тако Јелена Димитријевић одлази у Америку да би заборавила на страхоте Првог светског рата. Мотив бекства из Старог света у Нови постаје доминантан за њено америчко путовање, које описује у делу *Нови свет или у Америци годину дана*.

Путовања постају извор нове виталности и нових нада. Петровићев путопис завршава се следећим речима: „Али већ гледајући из аутомобила у излоге, угледах једну велику обојену рекламу, на којој је представљено утоваривање бродова између ко зна каквих архипелага. Слика није одговарала никаквој стварности; па ипак, не питајући се због чега, испуних се новим животом. И то нису били прошли дани који су ме усрећавали, већ, као и одувек, вера у бескрајну лепоту онога што тек има да дође: да дође са много радости и са много трпљења” (Петровић 2009: 128).

ЛИТЕРАТУРА

- Бодрова 2014: А. Г. Бодрова, «Изохимены» в творчестве Исидоры Секулич: диалектика национального и космополитического. In: А. Г. Бодрова, Е. Е. Бразговская, В. С. Князькова, М. Ю. Котова, *Сегменты идентичности в творчестве зарубежных славянских писателей* / СПб.: Издательство СПбГУ, 33–48.
- Бодрова 2017: А. Г. Бодрова, «Волшебный сон Востока»: гендерная и национальная проблематика в травелогах Елены Димитриевич, *Studia Slavica Hung.*, 62/1, 161–170.
- Бронфен 1996: E. Bronfen, *Nur über ihre Leiche. Tod, Weiblichkeit und Ästhetik*, übers. aus dem Engl. von Thomas Lindquist, München: Deutscher Taschenbuch Verlag.
- Градинари, Чубаров 2021: И. Градинари, И. Чубаров, Медиагенеалогия заражения: сифилис – СПИД – ковид, *Логос*, 31/1, 85–114.
- Димитриевич 1928: Е. Димитриевич, *Новые женщины*, перевод Б. И. Ярхо, Москва: Недра.
- Димитријевић 1928: Ј. Димитријевић, *Писма из Индије*, Београд: Библиотека Народног универзитета у Београду.
- Димитријевић 1940: Ј. Димитријевић, *Седам мора и три океана. Путем око света*, Београд: Државна штампарија Краљевине Југославије.
- Димитријевић 2019: Ј. Dimitrijević, *Novi svet ili u Americi godinu dana*, Beograd: Laguna.
- Ете 2001: О. Ette, *Literatur in Bewegung: Raum und Dynamik grenzüberschreitenden Schreibens in Europa und Amerika*, Weilerswist.

- Кох 2005: М. Koch, Гендер дискурс у акцији. Наратолошке трансгресије код списатељица на почетку двадесетог века. Случај: Јелена Димитријевић, *Научни састанак слависта у Вукове дане* (15–18. 9. 2004; Београд), 34/2, Београд, 255–268.
- Кристева 1990: J. Kristeva, *Fremde sind wir uns selbst*, Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Ниче 1883: F. Nietzsche, *Also sprach Zarathustra*, Bd. 1, Chemnitz, 69. Retrieved from: Deutsches Textarchiv, <https://www.deutschestextarchiv.de/nietzsche_zarathustra01_1883/75>, date of access: 06. 09. 2022.
- Папилова 2013: Е. В. Папилова, *Художественная имагология: немцы глазами русских (на материале литературы XIX в)*. Автореферат дис. канд. филол. наук. Москва.
- Пековић 1986: С. Пековић, Јеленина писма. In: Димитријевић Ј. *Писма из Ниша о Харемима*, Београд, Горњи Милановац, I–XV.
- Петровић 2009: Р. Петровић, *Африка*, Београд: Универзитет у Београду, URL: http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/ASK_SR_AzbucnikPisaca.aspx (mode of access: 10. 09. 2022)
- Петровић 2019: Р. Петровић, *Бурлеск господина Перуна, бога грома; Люди говорят*, перевод В. Соколов, Ново Милошево: Банатский культурный центр.
- Секулић 1961: И. Секулић, *Сабрана дела, Књига прва*, Београд: Матица српска.
- Слапшак 1998: С. Слапшак, *Хареми, номади: Јелена Димитријевић, ПроФемина*, Београд, 15–16, јесен-зима, 137–149.
- Сонтаг 2016: С. Сонтаг, *Болезнь как метафора*, Москва: Ad Marginem.
- Стјелја 2012: А. Стјелја, Јелена Ј. Димитријевић – трагом прве признате српске књижевнице, *Књижевна историја*, 147, 341–354.
- Ферић 2003: Z. Ferić, *Variola vera* In: Z. Ferić, *Otpusno pismo*, Zagreb: Profil Interantional, 10–12.

Анна Г. Бодрова

ЧУЖОЕ ТЕЛО – БОЛЬНОЕ ТЕЛО В СЕРБСКИХ ТРАВЕЛОГАХ ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XX ВЕКА

(Резюме)

В статье изучается взаимосвязь конструкта этнически «чужого» и феномена болезни в некоторых сербских травелогах первой половины XX в. В работе использовались методы феноменологии, имагологии, гендерных и постколониальных исследований. Были проанализированы путевые заметки трех авторов: Елены Димитриевич, Исидоры Секулич, Растко Петровича. Петровић, путешествуя по Африке, большое внимание уделяет тропическим болезням, проказе, сифилису. Димитриевич разбивает стереотип о пышущей здоровьем восточной красавице и рассказывает о чахотке, которой нередко болеют в гаремах из-за замкнутого образа жизни. Путешествующая по Норвегии Секулич, с симпатией относящаяся к норвежцам, пишет о случаях психических заболеваний. В исследовании рассматривается, каким образом в изучаемых произведениях фигура этнического «чужого» связана с феноменом болезни, осмысливается, что лежит в основе такой взаимообусловленности. Повторяющимися мотивами в травелогах мож-

но считать и собственную болезнь, и болезнь «чужого». Другие страны появляются в текстах как пространства болезней, которые, кроме того, иногда имеют экзотический оттенок. Феномен болезни в путевых заметках маркирован и географически, и этнографически. Причины частого изображения болезней в травелогах оказываются разнообразными: героизация собственного путешествия с помощью детального описания опасностей, в том числе и заболеваний, легитимация женских путешествий посредством изображения болезней, которые характерны для изолированного и малоподвижного образа жизни, создание экзотического колорита. В статье показано, что присутствующая в текстах путевых заметок связь между «чужим» и болезнью в первую очередь указывает на собственные страхи путешественников перед болезнью, которая выступает в качестве атрибута людей другой культуры.

Ключевые слова: болезнь, экзотика, путевые заметки, сербская литература, Елена Дмитриевич, Растко Петрович, Исидора Секулич, Я (Свой) и Другой (Чужой).